

בס"ד

פרשת וישלח

עם ביאור

אחד תרגום

ברצותו לאחד את תרגום אונקלוס ופשוטו של מקרא

על פי אמרם ז"ל (ברכות ח.), אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי
לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום
ואפילו (במדבר לב, ג) עטרות ודיבון
שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו

ושתי צנתרות זהב ממנו יהיו

ודיבון

עטרות

בו נעטר לראשנו את דברי התרגום נדובב בו שפתי ישנים גם חדשים
כפשוטו, בו מבאר פשטות הפסוק, גדולי הדורות זי"ע ושליט"א שדנו
להבין על מה אדניו הטבעו. והוסיפו בו נופך ופרפראות לחכמה.

מנאי

הקטן יהודה

בלאאמו"ר הגה"ח ר' מרדכי גנוט שליט"א

שנת המשלים תרגום שתיים פרשה לפ"ג

היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמיהו טו יח), עכ"ל.

ח למי אתה ת"א דמאן את. וז"ל רש"י של מי אתה, מי שולחך. ותרגמו "דמאן את", עכ"ל. ובא לאפוקי מסתם לשון ל... דהיינו להיכן אתה הולך, כי זה נכון כשמדבר על פעולה וכדו' "להיכן אתה הולך" אבל "למי אתה" מדובר על האדם עצמו מה פירוש "למי אתה", בלי לפרט "למי אתה עובד / פועל"? ועל כרחך הכונה "למי אתה" – של מי אתה.

כא אכפרה פניו ת"א אנחיניה לרוגזיה. פי' אניח לכעסו ועי' רש"י 'כפרה' לשון 'קינוח' ופניו היינו פניו הכועסות ולא שהיה לעשו "כעס הפנים ולא כעס הלב" (כלשון הרמב"ם בהל' דעות), אלא שהתרגום מגלה מה היתה אכן כעסו הנראית כלפי חוץ בפניו.

לא ראיתי אלקים ת"א חזיתי מלאכא דה'. ממה שהוסיף תיבת דה' נראה שאינו מתרגם את תיבת אלקים ל'מלאכא' אלא לה' והוסיף 'מלאכא' לתיקון כבוד כלפי מעלה.

לג הילדים אשר חנן אלקים ת"א בניה די חס ה'. שונה תרגום תיבת חנן כאן שמפרש לשון 'חס', ובכל מקום מתרגם שרש 'חן' לשון 'רחמין'¹, וטעמו ע"פ פשוטו כי כאן ישנם שלשה משתתפים כלומר ה', יעקב, הילדים. ואם היה כתוב לשון רחמין היה נשמע שה' חנן אותם שיהיו בעלי חן כמו ויחונך (במדבר ו, כה) שמתרגם וירחם יתך פי' יתן לך חן, כמו ונח מצא חן אשכח רחמין, חנני (להלן פסוק יא) רחים עלי, התנהג אלי בחן. אבל כאן כוונתו שהוא העניק ליעקב את הילדים ושפיר מתרגם 'חס', ר' דיבון.

ט יהי לך אשר לך ת"א אצלח בדילך. ק"ק ששינה מפשוטו כמשמעו, כי עשיו מסרב לקחת את המתנות, א"כ מה מקום לברכו שיצליח בשלו.

יב נסעה ונלכה ת"א טול ונהך. רש"י מבאר שאין 'נסעה' מלשון רבים 'אנו ניסע', אלא הוראה ליחיד

לב ד מלאכים מתרגם אזגדין. פי' שליחים אנושיים ודלא כפירוש רש"י (ע"פ המדרשים) "מלאכים ממשי".

ו שור וחמור וגו' עבד ושפחה וגו' ת"א תורין וחמורין. בלשון רבים שכן הוא משמעות הכתוב וכדמפרש"י. ור' עוד דיבון.

יא קטנתי ת"א זעירין זכותי. וכן פרש"י והוא ע"פ אמרם ז"ל (שבת לא.) אמר ר' ינאי לעולם אל יעמיד עצמו במקום סכנה וכו' מנכין לו מזכויותיו ויליף לה מקרא הכא, ובחובות הלבבות (שער הבטחון פ"ד) מביא אף הוא את מאמרם ז"ל הנ"ל ומוסיף "ואמר המתרגם בפירושו זעירין זכוותי מכל חסדים וכו'" ופי' בפת לחם שם "לא כפירוש מפרשים אחרים שפירשו קטן אני נגד כל החסדים והאמת אשר וכו' ולכן הביא פירוש המתרגם לשלול הפירושים האחרים" עכ"ל, ונלענ"ד כי לא בכדי הכתיר רבנו בחיי את אונקלוס כאן בש"ם המפור"ש, כי אם לראיה מן התרגום, יש תשובה. מהיכ"ת שכוונת אונקלוס לומר שהתקטנו החסדים, אולי רצה לומר שזכויותיו הם במציאות קטנים ביחס לחסדי ה', וכדי לשלול הבנה זו כתב "אמר המתרגם בפירושו" להורות שלא בא אונקלוס לסתום אלא לפרש, ואם מוסיף תיבת "זכוותי", הרי שכוונתו למאמרם ז"ל הנ"ל. ועי' להלן בהמשך הכתוב.

שם ומכל האמת ת"א ומכל טְבָן. עי' רש"י אמיתות הבטחתו, והרמב"ן חולק עליו כי אם הבטיח למה פחד שְקָטָן ומפרש קטנתי כלומר אני כדאי וכדאי במדרש (עו, ח). והוסיף לתמוה על התרגום וז"ל ולא הבינתי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת "טיבו וקשוט" (לעיל כד מט להלן מז כט) ואולי עושה חסדים, הצלתו אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו, ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם (ז טז) ענין קיום לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעיהו לג טז) כאשר אמר

¹ הגירסא בניה די חן ה', הוא טעות. א) כי אין זה לשון התרגום. ב) רעהו יהונתן מוכיח עליו שכתב דיהב לי ה' במיחוס יתי.

‘סע’. ופירוש ‘נסעה’ היינו שם דבר כמו ‘נסיעה’ [ובל”א ‘גיפארן’] וכשפונים כך ליחיד משמעותו ציווי וזה שתרגם טול ונהך.

יט קשיטה ת”א חורפן (וכן ביהושע כד לד). במד”ר (פר’ ע”ט) וז”ל [בתוספת ביאור] במאה קשיטה א”ר אבא בר כהנא [יש לדרוש את תיבת קשיטה בלשון נוטריקון] **במאה אונקיות במאה טלאים במאה סלעים**, א”ר סימון [ורמוזים שלשת הפירושים בשאותיות קש”ט מתיבת קשיטה] קו”ף קמיליא סמ”ך סלעים טי”ת טריון, [נשארו האותיות] יו”ד ה”א. מה עבדית הכא? ר’ יהושע דסכנין בשם ר’ לוי אלו חליות ודייקניתא [שטרי מכר וקנין] שדרכן להנתן בנזמים [עם מכירתם]. ומי כותב את האונה? א”ר ברכיה יו”ד ה”א כותב את האונה, ומי מעיד על האונה? י”ה מעיד על האונה, הוא יו”ד ה”א של קשיטה הה”ד (תהילים קכב) ששם עלו שבטים שבטי י-ה עדות לישראל להודות לשם ה’, י”ה מעיד עליהם שהן בני אבותיהן אף כאן העיד, עכ”ל.

המקום השני בתנ”ך בו מוזכר ה’קשיטה’ הוא בסוף ספר איוב (מב יא) וַיָּבֹאוּ אֵלָיו כָּל-אֶחָיו וְכָל-אֶחָיו וְכָל-יָדָעָיו לְפָנָיו וַיֹּאכְלוּ עִמּוֹ לֶחֶם בִּבְתוֹ וַיָּגִדּוּ לוֹ וַיִּנָּחְמוּ אֹתוֹ עַל כָּל-הָרָעָה אֲשֶׁר-הָבִיא יְהוָה עָלָיו וַיִּתְגַּדְּלוּ אִישׁ קִשְׁיָתָה אֶחָת וְאִישׁ נָזַם זָהָב אֶחָד.

שלשה או ארבעה פירושים מצאנו איפה למילה ‘קשיטה’, אם נפרט את ה’נוטריקון’ שבמד”ר, הרי שקשיטה יכול להתפרש²:

א [תכשיט וכ”כ ה’ינחנו’ וז”ל “יונתן מתרגם מרגליין ובשמות (כח ט) אבני שוהם ג”כ מתרגם מרגליין ומזה נראה כי כוונתו לפרש כאן מלת ‘קשיטה’ מלשון תכשיט וקישוט” (עי בחידושי הגרד”ל והרש”ש ממדש”ר על פ”ז), עכ”ל. ולפי”ז יש יותר שייכות בין הקשיטה לנזם זהם שנתנו רעי איוב. אמנם אינו ברור היכן מצאנו לשון קישוט בשי”ן שמאלית ויל”ע.

ב [טלאים או כבשים וכן מצאנו לעיל (כא כט) מִה הִנֵּה שָׁבַע כֶּבֶשֶׁת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִצְבֹּתָ לְבִדְנָה וּתְרַגְמָה אֹנֶקְלוֹס מָא אֲנִין שָׁבַע חוֹרְפָן אֲלִין דְּאֶקְיִמְתָּא

בְּלַחְדִּיהוֹן, וכן בערוך ע’ קשט הביא ממדרש הנ”ל שהוא אימרתא.

ג [סלעים-מעות. וכדאי’ בגמ’ (ר”ה כו.) ואמר ר”ע כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה, קשיטה. למאי נפקא מינה לפרושי (בראשית לג יט) מאה קשיטה דאורייתא, מאה דנקי, ע”כ והביאו רש”י כאן וכן פירש באיוב.

לא נותר לנו אלא להבין קוש”ט דברי אמת מה כונת אונקלוס בתרגומו “חורפן”, ובפשוטו כוונתו לכבשים וכפי שתרגם לעיל וכן פירשו חלק מהראשונים כאן ובאיוב³.

בהגה”ה ברש”י הוסיף “ותרגומו חורפן טובים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר” ולכאור’ ר”ל שגם כוונת אונקלוס לפרש כן.

ה’נתינה לגר’ כתב “לא אאמין שיצא הגהה זו מידי רש”י” כי לאונקלוס כבשה נקראת חורפא מפני ש’חרף’ בארמית הוא ‘ילדות’ כמו בימי חרפי (איוב כ”ט ד’) והוא ההיפך מן ‘אפילות’ שהוראתו על דבר המיוחד לבוא, כמו הוא בחרפי הא באפלי (תענית ג:), ומה שאמר ר’ עקיבא כשהייתי בכרכי הים וכו’ היינו שהיו על מטבעות אלו צורת כבשה (וכ”כ ה’תרגם אברהם) ובזה עלו בקנה אחד ב’ הפירושים. והפליג הנתל”נ לומר שאף לשון ‘מעין’ הנזכר לעיל וברש”י נשתלשל מלשון ‘עאן’ היינו צאן... ומוסיף שאולי כונת ההגה”ה ברש”י רק לפירוש השלישי במד”ר שפירשו “סלעים” שלכאורה מה שייכותו ללשון ‘חורפן’, לכן פי’ מה שפירש, אך האמת שכונת אונקלוס הוא כאמור לצאן, עכתו”ד.

עו”ל שאין חורפן תרגום של כבשים אף לא של מן מטבע, אלא מלשון חריפות, וכן מצאנו לגבי כסף ש”רץ” בשוק שנקרא מטבע ‘חרף’, וכן העז דמסגי בריש ענא ה’משכוכית’ (ב”ק נא:) פרש”י עז חריף, כמו”כ הם אלו הכבשים שהוצבו לפני אבימלך והם המטבעות ששולמו לחמור. [ובדרך צחות, ה’קשיטה’ היינו ה’אמת’ לפעמים חריפה ביותר].

כ ויקרא לו א’ל א’להי עולם ת”א ופלח עלוהי קדם א’להא דישראל. רוב המפרשים פירשו שקרא לה’ או

3 ונראה דתליא בפלוגתא אם איוב איבר את כספו או רק את קניניו ובספרי ‘מאין תמצא’ על איוב אריך בזה בס”ד.

2 אם כי צ”ע אם כוונת המדרש ששילם יעקב שלוש מאות דברים או שבמאה אחד כללם או שיעקב שילם באחד מן הדברים שבנוטריקון.

למזבח ע"ש הנס. וכתב הרמב"ן וז"ל אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם "לו" כטעם "בו", עכ"ל. כלומר על ידי המזבח קרא לה'.

לד ג ותדבק נפשו ת"א ואתרעיא נפשה. לשון רצון ורעהו להלן (פסוק ח') חשקה נפשו ת"א אתרעית נפשה וכן תרגם לשון חפץ, כי כולם מלשון רצון ומדרגות מדרגות יש בה דביקה חשיקה חפיצה ואכמה"ל.

ה מקנהו ת"א גיתיהו. עי' לעיל פרשת ויצא (לא, ט).

ז ויתעצבו ת"א ואתנסיסו. כן הוא לשון עצב בארמית, ר' תמורה (טו) עה"כ וראה אם דרך עצב בי דרשו הרני הולך בנסיסי לשאול. [וכאן הוא ל' עצבון ממש ור' עוד עטרות בראשית ג, טז].

יג במרמה ת"א בחכמתא. ורעהו לעיל, בא אחיך במרמה ת"א בחכמתא. "צריך לדעת מהי החכמה שעשו, שתרגם 'בחכמתא' ואין זה אלא גניבת דעת", ל' האוה"ק ועי"ש שמבאר החכמה העמוקה בכל דיבורם, אך כבר הארכנו בזה ב'דיבון' לפרשת תלדות עה"כ בא אחיך במרמה.

יד חרפה ת"א חיסודא. וכן לעיל (ל, כג) חרפתי ת"א ית חיסודי, ודלא כפרש"י שכל לשון חרפה הוא גידוף. ור' דיבון מה שהעתקנו בזה.

טו אַך-בָּזָאת, נְאוֹת לָכֶם ת"א נְטָפֶס לְכוֹן. כמו נתפס וכ"ה בת"י. פרש"י "נתרצה לכם, לשון (מ"ב יב) ויאותו (הכהנים ביהודיע⁴)" וכמו שביאר הרא"ם שאין הנ' מן השורש כמו את נאות יעקב (איכה ב ב) ששרשו נאה⁵, אלא משורש אוה. ומביא ראיה מלהלן שכתוב אַךְ בָּזָאת יֵאָתוּ לָנוּ, ששם אין את הנ'. וצ"ע אם אונקלוס תרגם כאן את הענין כלומר ירצו ויסכימו להתפייס, ופירוש פיוס היינו פשרה וכדו', או שאינו מפרש כרש"י אלא מלשון פיוס בלי קשר ל'רצון' עוד צ"ע בירושלמי (ברכות פ"ח ה"ו) אהא דאי' במשנה שם, אין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו [ופרש"י (נא:) יהנו], רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו. מאן דאמר יאותו (בראשית, לד) אך בזאת נאותה לכם, קשה לפרש שם לשון רצון או פיוס, ומי בכך חכם יגיד פשר דבר.

כד וישמעו אל חמור ת"א וקבילו מן חמור. כ"ה פירוש לשון הבנה.

כה בהיותם כואבים ת"א כד תקיפו עליהון כאבין. כנודע מחז"ל שיום שלישי למילה קשה מכולם.

כו באו על החללים ת"א עלו לחלצא קטליא. פי' "לפשט את החללים וכן ת"א לחלצא קטליא", רש"י.

כח לקחו ת"א בזו. כי 'לקיחה' זו של 'ביזה' היתה ומתרגם לפי הענין ופשוט.

ל להאבשנו ת"א למתן דבכו. פי' להכניס שנאה בלב העמים עלי וכמש"כ האב"ע "שישנאו אותי כאשר ישנא האדם דבר שיבאש", כלומר תרגום של באשה אינו 'שנאה' אלא משל לשנאה. ועי' בערוך (ע' דבב). וכל זה דלא כשאר הראשונים שפירשוהו על לשון רע ממש כגון 'שם רע' או 'לשון הרע' כי א"כ אין מקום להמשך דברי התרגום ביני ובין יושבי הארץ [ואולי שלמדו תיבת 'להבאישני' כמו 'בישא' שתרגמו 'רע'].

לד לא הכזונה יעשה את אחותינו ת"א הכנפקת ברא יתעביד לאחתנא וי"ג יעביד ית אחתנא. כתב רש"י הכזונה. הפקר. את אחותנו. ית אחתנא, עכ"ל. בארו המפרשים שלכך הביא רש"י את לשון אונקלוס, כדי להוכיח ש'זונה' אכן פירושה הפקר דלא תימא שלא שייך לעשותה הפקר בעל כרחא כפשוטו, כי את"ל שכוונת הכתוב שעשה עמה מעשה זנות הול"ל עם אחתנא. [והא לא קשיא איך אכן שייך לעשותה 'הפקר' בעל כרחא כי הכונה שהתנהג עמה כאילו הפקירה בעל כרחא].

לה ב אל ביתו ת"א לאנש ביתיה. וכן להלן (פסוק ה') על הערים ת"א על עממיא די בקירוי ופשוט.

ד הנזמים ת"א קדשיא. כן הוא לשון נזמים בארמית ואין זה לשון 'קודש'.

ח תחת האלון ת"א בשיפולי מישרא. פי' 'מתחת למישור' כפרש"י שההר למעלה וקברוה בתחתיתו וז"ל רש"י (לעיל יד, ו) איל פארן. כתרגומו מישר. ואומר אני, שאין איל לשון מישור, אלא מישור של פארן איל שמו, ושל ממרא אלוני שמו, ושל ירדן ככר שמו, ושל שטים אבל שמו, אבל השטים, וכן

בעל גד בעל שמו, וכולן מתורגמין מישר, וכל אחד שמו עליו, עכ"ל.

וצריך לומר שהיה לאונקלוס בקבלה מרביתו שכן הוא, דבלא"ה היינו אומרים שאלון מין אילן הוא וכמו שקברו את הע"ז מתחת האלה כן קברו את רבקה מתחת האלון, וכן אי' בב"ב (פ:) 'מיני ארזים הם וכו' הוסיפו עליהם אלונים. וצ"ע בפ' הרשב"ם (ב"ב שם) שמביא את תרגום הכתוב 'תחת האלה', עשה מן האלון אלה.

יא ומלכים מחלצין יצאו ת"א ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון. הכריחו לפרש כן, דבלא"ה מה ברכה היא זו והא פשיטא אם יהיה להם עם אזי מסתמא ימליכו עליהם מלך מהם, [כפי שאכן היה]. ועל כרחק שיש כאן ברכה נוספת שישלטו באומות אחרות ג"כ, ולפי"ז מה שדרשו חז"ל [ב"ר פב, ד. הביאם רש"י] דקאי על שאול ואיש בושת זהו רק בדרך דרש כי אליבא דהתרגום אין זה ברכה מתוך השבטים הנוספים אלא אפילו במלכי יהודה שכבר נולד.

טז כבדת ארץ ת"א כריבת ארעא. פי' חרישת קרקע עי' רש"י ופשוט.

יח בן אוני ת"א בר דן. פי' בן צער. עי' רש"י והוא ממדרש (פב, ט) בן צערי. כלומר אנינות שלי. ולפי"ז היה לו לאונקלוס לתרגם בר דן שפירושו צער שלי. אך לא תרגם כן כיון שחולק וס"ל ש'אוני' היינו שם דבר כמו 'עוני'.

לז ויך אל ארץ ת"א ואזל לארעא אחרי. כ' הרמב"ן וז"ל 'וטעם וילך אל ארץ, אמר אונקלוס אל ארץ אחרת ורש"י פירש לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לחנותו עד שבא אל הר

שעיר וישב שם", עכ"ל משמע מדבריו שרש"י בא לפרש את דברי התרגום ועי"ש דרך נוספת.

כד אשר מצא את הימים במדבר ברעותו וגו' ת"א די אשכח ית גיבוריא. כתב הרמב"ן 'ואונקלוס תרגם גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה באו עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורם כענקים (דברים ב י) ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך (תהלים כא ט) ולא המציתך ביד (שאל) דוד (ג ח) או יאמר שמצא אותם ונצל והיה נודע בגבורה הזאת ונכון הוא, עכ"ל היינו פירוש ראשון, ניצח את הגבורים. פירוש שני, מצא את הגיבורים וניצל מהם בתושייתו, ואפילו שלא נצחם, היה נחשב לגבורה, כי לא היה לפניו מי שיצמא את הימים וינצל מהם. וכל זה דלא כדרשת חז"ל (פסחים נד.) שפרשוהו על ענין הפרדות, מובא ברש"י.

לז מרחובות הנהר ת"א מרחובי די על נהר פרת. ארבע פעמים במקרא נקרא 'הנהר הגדול נהר פרת' וא"כ הנהר סתם הוא פרת. [ולכאור' אין ענין רחובות לענין 'רוחב' דא"כ הול"ל 'מפותי' כמו חמשים אמה רחבה, אל תוך רחובה, דמת' לשון 'פותיה'].

לט בת מי זהב ת"א ברתא דמצרף דהבא. משמע ליה פשטות לשון מים כזהב הניתך והניגר כמים והוא פעולת המצרף, ומה שהוציאו הכתוב בל' מים, כדי לדרוש שנתגאה בעושרו עד שאמר מהו זהב, ואין סתירה בין שני הפירושים ועי' ת"י שאכן פירש כשניהם.

מג אבי אדום ת"א אבוהון דאדומאי. עד כאן תרגם אדום אדומא וכאן אדומאי, כמו אבי [בני] אדום.

~ ~ דיבון ~ ~

שהשליחים אכן לא אמרו לעשו שהוא 'אדונו' אלא כה אמר עבדך יעקב, כלומר השפילו את יעקב אך לא תארו את עשו כאדונו, ומבאר כי 'כדין' אכן פירושו 'כה' היינו לאו דוקא אות באות אלא בערך כמו כל הנביאים מתנבאים ב'כה' וכו' משא"כ 'כדנן' פירושו במדויק אות באות, ולפי"ז כוונת הכתוב הוא מסורס, כלומר שיעקב אמר למלאכים לומר לעשו 'כה אמר עבדך' וכו', וא"כ אכן ה'כה' הראשון

לב ה פה תאמרון לאדני לעשו פה אמר עבדך יעקב ת"א פדין תימרון לרבוני לעשו פדנן אמר עבדך. הרה"ק ר' ברוך מקאסוב בספרו יסוד התורה [או יסוד האמונה] מדקדק בין 'כה' קמא ל'כה' בתרא למה שינה התרגום מ'כדין' ל'כדנן' ועוד יש לבאר מדוע כינה כאן את עשו בתואר 'אדוני' בעוד שהוא לא בפניו וכי אכן החזיקו לאדונו, ועוד תמוה

איננו מדויק כי לא היו צריכים לומר לשון 'אדון' לעשו אלא את הנוסח הזה במדויק: 'כה אמר עבדך' וכו', עכתו"ד.

ו שור וחמור וגו'. עי' עטרות מש"כ בתרגום. וכתב רש"י: דרך ארץ לקרוא לשורים הרבה שור. כמו ש"אדם אומר לחברו בלילה קרא התרנגול", עכ"ל. ואידי דחביבא לי ארשום מה ששמעתי מאמו"ר שליט"א שאין לפסק כמו שפיסקו באיזה חומשים הנדפסים, אדם אומר לחברו: "בלילה קרא התרנגול". כי מה "סיפור" הוא זה ולמה צריך שיאמר כן וכו', אלא כצ"ל אדם אומר לחברו בלילה: "קרא התרנגול"? ההעיר השחר?, ופשוט ודפח"ח.

כד ויקחם ויעבירם ת"א ודברנון ועברנון. אינו מפרש ל' קיחה ונטילה על אנשים כי אין לוקחים בדרך כלל אנשים בידיים אלא בדיבור וכ"כ רש"י (בראשית ב, טו) עה"כ ויקח ה"א את האדם ויניחהו, לקחו בדברים נאים ופתחו ליכנס. וכתב השפ"ח שם שלא מצאנו לשון לקיחה בבני אדם ומציין לפר' קרח, ויקח קרח ופרש"י משך ראשי סנדראות בדברים. ולהכי מתרגם בבראשית ודבר [ובלשון הש"ס פעמים רבות אדבריה ופרש"י (ביצה כט.) הנהיגו ומטייל עמו במבואות העיר וטפי מיניה מצאנו בב"ק (פ:) אדבריה. הטעינו עליה לנהוג בו כבוד. כלומר מינהו למנהיג והוא מלשון 'דָּבַר אחד לדור' (סנהדרין ח.) שכח המנהיג בדיבור פיו, (ואגב, כתיב ביהושע (יב, יג) 'מלך דָּבַר אחד', ואיני יודע אם למדוהו מכאן דרך דרש, או שהוא סימן בעלמא)].

אמנם כל זה הוא בדרך כלל אבל כאן ובפר' בראשית צ"ע שתרגם ודבר כי הקב"ה בודאי יכול לתפוס וליטול את האדם ולהניחו בגן עדן פשוטו כמשמעו [ודוגמא לדבר (יחזקאל ח ג) וַיִּשְׁלַח תַּבְּנִית יָד וַיִּקְחֵנִי בְּצִיצַת רֹאשִׁי וַתֵּשֶׂא אֹתִי רוּחַ בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלָּיִם^(ז) וזה רמז בעלמא כי באמת היה פְּמָרְאוֹת אֱלֹהִים כדפרש"י הראני כאלו נושא אותי ומביאני לירושלים], וגם כאן פרש"י עשה עצמו כְּנֶשֶׁר נוטל מצד זה ומניח בצד זה א"כ למה לא יתרגם ונטל או ונסב.

כח ויאבק ת"א ואשתדל. שמעתי מאברך יקר שליט"א שנכנס פעם לכ"ק האדמו"ר מבאובוב שליט"א ושאל אותו למצבו הרוחני אם לומד וכו' וענה בשפל קול 'משתדל'... הגיב האדמו"ר וכי

אתה יודע את מה משמעותה של 'השתדלות' התרגום של 'ויאבק'! זה 'ואשתדל'...

לג על פן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנֶפֶשׁ ת"א על פן לא אֶכְלִין פְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כתב רבנו אליהו האתמרי בספרו 'חוט של חסד' עה"ת וז"ל מצאתי מכתיבת יד משם רבי יאודה החסיד ז"ל דכיון שנתרפא יעקב למה לא הותרו אחר כך בגיד הנשה תירוץ משל למה הדבר דומה לאדם המהלך בדרך על הסוס ונפל מן הסוס ונשברה צלעתו ונתרפא הזהיר את בניו כשאתם רוכבים על הסוס תרכבו בנחת כי כך וכך אירע לי ובשביל אהבתו נזהרו כך ישראל בשביל שיעקב אבינו נצטער וניזוק בו על כן ישראל מעצמן קבלו עליהן שלא לאוכלו, והיינו דמתרגם אונקלוס על כן לא אכלין, מעצמן נזהרים בעבור אהבתו של יעקב אבינו עכ"ל ולי נראה לומר שכיון שמה שנגע המלאך שם היה בעבור שנשא שתי אחיות ולכך יכול להזיקו שם כאומרם ז"ל (בצורור המור לב כו) לכן קבלו ישראל שלא לאוכלו לתקון על יעקב ומאחר שכן אף שנתרפא אין אוכלים אותו, עכ"ל.

לג ה הילדים אשר חנן אלקים ת"א בניה די חס ה'. ר' עטרות שהארכנו, ויצויין שכלפי ה' עצמו אינו מתרגם לשון 'חן' אלא 'חונן', כמו ושמעתי כי חנון אני (שמות כב, כו) ארי חננא אנא, רחום וחנון (שם לד, ו) רחמנא וחננא, כי לא שייך לומר על ה' שהוא מוצא חן או מרוחם אלא אך ורק מעניק וחונן [ושמא באמת יכל לתרגם ארי 'מרחם' אנא אבל זה נשמע כבר כ'אוהב' על כן נקט לשון ברור].

ופליאה מצאתי ב'תשבי' (ערך חס) וז"ל בתו"ד כל חלילה מתורגם חס... והוא מלשון חוסה ה' (יואל ב, יז) וכן רוב לשון חמלה וחנינה מתורגם בלשון חס. בלשון אשכנז שונן עכ"ל. וכן מצאנו (פסחים קטז.) מאי חסא דחס רחמנא עלן ופרקינן. אבל מה שאמר 'רוב לשון חמלה מתורגם חס' אמנם כבר אמר התשבי בהקדמתו "כי אין במציאות, שינצחני אדם בבקאות", מה אעשה שלא מצאתי גם אחר חיפוש מחיפוש זולתי בבראשית (יט, טז) בחמלת ה' עליו שיש גורסים בתרגום כד חס ה' עליה. עוד, מה שאמר 'רוב לשון חנינה מתורגם חס' לא מצאתי זולתי כאן בלבד ושאר מקומות הם תרגום של 'חלילה' או 'פסח'. גם מה שחיבר חמלה לחנינה הוא צ"ע כי חנינה היינו הענקה בחן כמו חונן ומלוה,

משא"כ חמלה הוא רחמים בלבד בלא קשר לנתינה וצ"ע.

עוד יש להעיר, כי בלשון חז"ל מצאנו הרבה, 'חס ושלום', 'חס וחלילה', והתשבי חברו עם מה שכתב שהוא לשון חמלה וחנינה. לענ"ד לא שייך לזה מהא דתנן כל שלא 'חס' על כבוד קונו (חגיגה פרק ג') וכן הצירוף 'חס ושלום' נלאו כל חכמי לב לפתרו (ר' הגהות ר' ישעיה פיק ובס' הפלאה שבערכין ח"ב בשכחת הלקט ועוד), והגרי"פ מציין לרש"י (להלן מד, ז) חלילה לעבדיך... וותרגום חס לעבדיך, חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת, והרבה יש בגמרא חס ושלום, עכ"ל. ועדיין צ"ב מה הקשרו ל'שלום'. וצ"ל ש'חס' בענין זה הוא מלשון שמירה כמו לחסות בצל כנפיו, שמרני א"ל כי חסיתי בך, ועוד הרבה. וזהו כל שלא חס על כבוד קונו שאינו שומר על כבודו, וזהו 'חס ושלום' על דרך שאנו אומרים 'ה' ישמור' כי שניהם לשון שמירה ושלום מן המזיקים ואב לכולם (ישעיה כו, ג) יִצָּר סְמוּךְ תִּצָּר שְׁלוֹם שְׁלוֹם כִּי בָךְ בְּטוּחַ.

ולפי"ז פירוש 'חס וחלילה' הוא גם בדרך זה, כמו שרש"י מפרש תיבת 'חלילה' שה' ישמרנו אם עשינו שלא כהוגן, כמו"כ 'חס וחלילה' שה' ירחם ויחוס אם עשינו מעשה חלילה, כי כאמור לשון 'חס'

יתפרש לעתים לשמירה ולעתים לחמלה כמו 'בחמלת' וכנ"ל.

יג במרמה ת"א בחכמתא. ר' עטרות. אבל לפי פשוטו בהבנת התרגום נראה לומר שמפרש לשון 'חכמה' בכל מקום שהוא היפך הישרות והפשטות הרגילה, הגם שלא יהא טמון בזה 'חכמה' ממש. ביסוד זה יונח כמה מקומות שתרגם חכמה על ערמוניות ושינוי הסדר הרגיל. והנחש היה ערום (בראשית ג, א) ת"א חכים. שכל את ידיו (שם מח, יד) ת"א אחימוון. נערמו מים (שמות טו, ח) ת"א חכימו מיא. [ובל"א אויבער חכם]. וכבר הבאנו זאת לעיל וחזרנו כאן לתועלת הענין.

יד חרפה ת"א חיסודא. בדיבון פר' ויצא (ל, כג) כתבנו שיש לבאר מה הפרש בין 'חרפה' שמתרגם 'חיסודא' לבין 'חסד' (היינו החיסודא גופא) שמתרגם 'קלנא'. והפשוט ש'בושה' הוא שם הדבר ונדרף לו 'חסד' [ובדרך דרוש הוא ע"ד שפירשו טוב שברופאים לגיהנום ועוד אמרו אזיל סומקא ואתי חיורא ואכ"מ]. אך 'קלון' מתיחס אך ורק לעניני קלון כמו ד' מאות תינוקות שנשבו לקלון, ע"כ חרפתי מתרגם ית חיסודי, אך ה'חסד' והבושה באחרי מות מתרגם 'קלנא' וזה לך האות כי להלן (לד, ז) כי נבלה עשה בישראל מתרגם ארי קלנא אתעביד, והוא פשוט.

חסלת פרשת וישלח יעקב